

УДК 339.5

JEL класифікатор: Q10

DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201902093>

О.М. ІЛЬЧУК

Державна підтримка сільського господарства в Україні

Мета статті - обґрунтувати необхідність та основні напрями державної підтримки аграрного сектору в Україні.

Методика дослідження. У процесі дослідження використано монографічний метод пізнання для проведення оцінки рівня державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників України; методи синтезу й аналізу для визначення характерних особливостей і тенденцій розвитку аграрного сектору економіки.

Результати дослідження. Визначено теоретико-методичні засади та особливості державної підтримки сільського господарства України. Проаналізовано основні напрями формування державної політики аграрної галузі. Встановлено форми та методи цієї підтримки. Враховуючи глобалізацію економіки та поглиблення євроінтеграції, обґрунтовано об'єктивну необхідність державної підтримки малих і середніх сільськогосподарських товаровиробників з метою підвищення їх конкурентоспроможності.

Елементи наукової новизни. Набули подальшого розвитку теоретичні положення державної підтримки аграрного сектору, обґрунтовано їх актуальність та спрямованість. Доведено необхідність переорієнтації державної політики в сільському господарстві з бізнесу до соціально орієнтованого підприємництва, через підтримку малих і середніх товаровиробників на селі.

Практична значущість. Розглянуті теоретико-практичні положення становлять методологічну базу для формування державної політики в галузі сільського господарства. Табл.: 2. Рис.: 1. Бібліогр.: 14.

Ключові слова: державна політика в сільському господарстві України; державна підтримка; сільське господарство; збалансований розвиток; економічна, соціальна та екологічна ефективність.

Ільчук Олена Миколаївна - старший викладач кафедри підприємництва та організації агробізнесу, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, вул. Героїв Оборони, 15)
E-mail: organizing_chair@nubip.edu.ua

Постановка проблеми. Подальша глобалізація економіки та поглиблення євроінтеграції зумовлюють нові вимоги до розвитку економічних процесів в Україні. Як особливо важливе для України постало питання державної підтримки сільського господарства. Досвід європейських країн підтверджує, що розвиток фермерства має соціальний характер. Основними питаннями, які вирішуються в рамках Спільної аграрної політики Європейського Союзу, є забезпечення продовольчої безпеки, створення робочих місць та збереження ландшафту. В Україні ж у розвитку сільського господарства, зокрема середніх і малих товаровиробників, як стратегічних підприємницьких структур аграрного сектору економіки, переважає бізнесове спрямування, тоді як соціальній та екологічній складовим не приділяється достатньої уваги. Відсутність системних підходів дер-

жавної політики до вказаних питань посилює різницю між рівнем конкурентоспроможності вітчизняних і зарубіжних товаровиробників. Тому державна підтримка сільськогосподарських підприємств України являє собою об'єктивну необхідність підвищення їх конкурентоспроможності.

Метою державної підтримки є сприяння створенню та розвитку ринків аграрної продукції, підвищення економічної ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств, створення робочих місць на селі, дотримання стандартів екологічного виробництва та протекцію національного виробника на світових ринках.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню державної підтримки аграрних товаровиробників, розробці теоретичних і прикладних аспектів проблеми присвячені праці багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців. Серед них варто виділити А. Діброву [1], С. Квашу [3], Ю. Лупенка [6], Т. Мельник [7], О. Панухник [9], Б. Пасхавера та

© О.М. Ільчук, 2019

ряд інших дослідників. Проте поза увагою залишається питання державного впливу на рівень конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств, сталий розвиток сільських територій та екологічний стан. Тому існує необхідність в подальшому дослідженні даної проблеми в контексті визначення стратегічних напрямів державної підтримки.

Мета статті - обґрунтувати необхідність та основні напрями державної підтримки аграрного сектору в Україні.

Виклад основних результатів дослідження. Вихід сільського господарства на траєкторію сталого економічного зростання залежить від реалізації комплексу заходів, що передбачають максимальне використання та прискорене освоєння сучасних технологій, перехід галузі на еволюційну модель розвитку. Це зумовлює необхідність створення соціально-економічних, організаційних і нормативно-правових умов, що забезпечують ефективне відтворення, розвиток та використання науково-технічного потенціалу, належну організацію сучасної системи трансферу технологій, виробництва й реалізації нових видів конкурентоспроможної наукоємної продукції [6].

Розглядаючи в процесі дослідження теоретичні підходи до державної підтримки в Україні, було виділено напрями, форми та методи її реалізації. На сучасному етапі державна підтримка сільського господарства відбувається за такими напрямками: фермерські господарства; галузі тваринництва, садівництва і виноградарства, закупівля техніки вітчизняного виробництва. Згадані напрями реалізуються через відповідні програми Міністерства аграрної політики та продовольства України [10].

Для вказаних напрямів підтримки використовуються прямі, непрямі та опосередковані форми підтримки. Прямі форми реалізуються через надання кредитів, субсидій та компенсацій частини витрат на страхування врожаю. Непрямі - через проведення інтервенції сільськогосподарської продукції, встановлення внутрішніх закупівельних цін та митних тарифів з метою підтримки вітчизняних товаровиробників. Опосередковані - реструктуризація і списання заборгованості зі сплати податків та зборів, встановлення спеціальних режимів оподаткування, державне стимулювання науково-дослідної діяльності.

Державна підтримка аграріїв реалізується за допомогою адміністративних та економічних методів. Адміністративні методи включають в себе антимонопольне регулювання, контроль за дотриманням норм і стандартів екологічної безпеки, раціональне використання земельних ресурсів. Економічні методи - пільгове оподаткування та кредитування, субсидіювання сільськогосподарської продукції, нормування витрат на виробництво.

Практично державна підтримка, яка є складовою аграрної політики, здійснюється через наступні державні інституції: Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Міністерство аграрної політики та продовольства України і Державна фіскальна служба (рис.).

Починаючи з 2015 р. до законодавства України було внесено важливі зміни стосовно дерегуляції в господарській сфері, що спрощує ведення бізнесу в багатьох галузях економіки через скасування засобів державного регулювання, зменшення адміністративного навантаження на підприємства, імплементація та поєднання законодавства з нормами ЄС, а також зниження корупційних ризиків в існуючих процедурах [5].

Верховною Радою України прийнято ряд законодавчих актів, які спрямовані на врегулювання відносин між суб'єктами господарювання та державою. Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України» визначає основи державної політики у бюджетній, кредитній, ценовій, регуляторній та інших сферах державного управління щодо стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції та розвитку аграрного ринку, а також забезпечення продовольчої безпеки населення [11]. Відповідно до Закону, така підтримка здійснюється Кабінетом Міністрів України через Аграрний фонд. Одним з основних інструментів регулювання аграрного ринку згаданою державою структурою є товарна та/або фінансова інтервенція.

Надзвичайно важливими заходами для підтримки сільгосптоваровиробників є створення Державною фіскальною службою спеціального податкового режиму та програми, які реалізує Міністерство аграрної політики та продовольства України.

У цілому, оцінюючи динаміку видатків Державного бюджету України за аналізований період слід відзначити, що загалом вони зросли вдвічі (табл. 1).

Державна підтримка сільськогосподарських товаровиробників

Державна підтримка сільського господарства України

Джерело: Складено автором на основі даних [10, 11].

1. Динаміка видатків загального фонду Державного бюджету України, млрд грн

Показник	Рік					2017 р. до 2013 р., %
	2013	2014	2015	2016	2017	
Видатки Державного бюджету (всього)	363,6	384,6	554,6	642,3	735,4	202,3
Міністерство аграрної політики та продовольства України	8,4	3,5	1,7	1,6	5,5	65,5
До загального обсягу видатків, %	2,3	0,9	0,3	0,25	0,7	30,4

Джерело: Сільське господарство України за 2017 рік. Статистичний збірник [7, 13].

Разом із тим, незважаючи на їх зростання, у 2017 р. в аграрний сектор було спрямовано на 34,5 % менше коштів, ніж у 2013 р. При цьому у 2015-2016 рр. державою було виділено найменші обсяги коштів, що пояснюється об'єктивною необхідністю перерозподілу державних коштів на посилення національної безпеки.

Виходячи із стратегії розвитку сільського господарства в Україні, яка полягає у збалансованому розвитку аграрного сектору економіки, особливої ваги набуває підтримка фермерських господарств. При цьому важливий стан їх господарської діяльності, рівень забезпечення земельними і трудовими ресурсами, обсяги державної підтримки (табл. 2).

2. Результати діяльності основних суб'єктів господарювання в сільському господарстві України за 2017 р.

Показник	Сільськогосподарські підприємства	Фермерські господарства	Усього
Кількість суб'єктів господарювання, од.	11421	34137	45558
Площа с.-г. угідь, тис. га	36909,2	4580,1	41489,3
Кількість зайнятих, тис. осіб	471,4	93,7	565,1
у т.ч. на 1000 га	13	20	х
Вироблено продукції, млн грн	118792,1	21743,1	140535,2
у т.ч. на 1000 га/грн	321849,6	474729,8	338726,4
на одного працівника, тис. грн	252,0	232,1	248,7
Сума державної підтримки			
Україна, грн/га	х	х	132,6
Європа, євро/га	х	х	300,0
Рівень рентабельності виробництва зернових культур, %	25	27,9	х

Джерело: Сільське господарство України за 2017 рік. Статистичний збірник [2, 13].

Аналіз результатів діяльності сільськогосподарських підприємств за 2017 р. засвідчив важливість підтримки державою фермерських господарств, адже вони становлять 75 % загальної кількості господарюючих суб'єктів і забезпечують робочими місцями 17 % працездатного населення. У середньому на 1000 га сільськогосподарських угідь працюють 20 робітників, що на 3 % більше, ніж у великотоварних підприємствах. Фермерськими господарствами вироблено лише 15 % валової продукції, при цьому рентабельність за основними видами продукції тут вища, ніж у великотоварних підприємствах (за винятком свинини, м'яса птиці та винограду).

Із порівняння величини дотацій українських аграріїв з їхніми колегами з країн Європейського Союзу стає зрозуміло, що підтримка останніх вища. Зокрема в Польщі виділяється 107 євро на 1 га ріллі, крім того існують програми дотації окремих видів сільськогосподарської продукції як рослинницької, так і тваринницької, програми підтримки молодих фермерів. Ці програми фінансуються через Європейський інвестиційний банк, що дозволило відкрити понад 30 нових ринків збуту сільськогосподарської продукції [2].

За попередніми даними Міністерства аграрної політики та продовольства України, в 2018 р. [14] за програмою здешевлення техніки сільгоспвиробникам було спрямовано 531,7 млн грн. Цими коштами скористалися 4348 сільгоспвиробників, з яких 60% – фермери. Водночас на підтримку розвитку хмелярства, закладання молодих садів, виноградарств та ягідників було направлено

101 млн грн, що стали при нагоді для 177 суб'єктів господарювання, з них для 43 фермерів.

У рамках програми підтримки розвитку тваринництва такою скористалися 154 тис. суб'єктів господарювання, серед яких 329 фермерські господарства, а 188 ФГ отримали 16 275 тис. грн дотації за утримання 23 тис. корів. Водночас 320,8 млн грн спрямовано 152 503 фізичним особам за утримання 272 471 голів молодняку; 514,5 млн грн – на здешевлення утримання корів; 214,6 млн грн – на часткове відшкодування вартості закуплених для подальшого відтворення племінних тварин. Крім того, 66,7 млн грн використано на компенсацію вартості об'єктів, профінансованих за рахунок банківських кредитів. Також 1 276,7 млн грн направлено на часткове відшкодування вартості 51 об'єкту (20 у скотарстві, 16 у свинарстві, 13 у птахівництві, 2 із переробки продукції), з яких 5 фермерські господарства.

Аналізуючи програму підтримки безпосередньо фермерських господарств слід зазначити, що в 2018 р. було виплачено 42 млн грн 969 фермерським господарствам та двом кооперативам за різними напрямками підтримки. У тому числі 1,08 млн грн спрямовано на часткову компенсацію вартості насіння, 36,3 млн грн – з цією ж метою стосовно вартості техніки та обладнання. Інший напрям для підтримки фермерів – це надання або здешевлення кредитів. Встановлено, що 151 фермерське господарство уклало договори з Укрдержфондом. За цими результатами для них спрямовано 43,1 млн грн. Водночас 243 позичальники

скористалися програмою здешевлення кредитів на суму 37,6 млн грн.

Висновки. Підвищення конкурентоспроможності вітчизняних сільськогосподарських товаровиробників потребує державної підтримки. У процесі дослідження встановлено, що реалізація державних програм дозволила збільшити виробництво сільськогосподарської продукції з 2000 р. на 64,9%. При цьому в галузі рослинництва приріст становив 93,3 %, тоді як тваринництва – 19,7 %.

Відбулися структурні зміни щодо виробництва продукції господарюючими суб'єктами. Так, у 2000 р. 60,3 % продукції вироблялося у господарствах населення і 2 % фермерськими господарствами. У 2017 р. 51,9 % і 8 % продукції було одержано відповідно сільськогосподарськими підприємствами та фермерськими господарствами, що свідчить про поступове зростання ролі малих і середніх товаровиробників в аграрній сфері України.

Список бібліографічних посилань

1. Діброва А. Д. Теоретико-методологічні засади державної підтримки сільського господарства України. *Національний вісник НУБіП України*. 2009. Вип. 142. С. 19-24.
2. Как живется фермеру в Европе? Льготы, кредиты и новые рынки. URL : <https://www.ukrinform.ru/rubric-economy/2320982-kak-zivetsa-fermeru-v-evrope-lgoty-kredity-i-novye-rynki.html>.
3. Кваша С. М., Голомша Н. Є. Конкурентоспроможність вітчизняної сільськогосподарської продукції на світовому аграрному ринку. *Економіка АПК*. 2006. № 5. С. 99-104.
4. Коваленко О. Ю. Державне регулювання сільськогосподарського виробництва. *Ефективна економіка*. 2013. № 2. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_2_40.
5. Контролюючі органи. URL : http://ucab.ua/ua/doing_agribusiness/umovi_vedennya_agrobiznesu/kontrolyuyuchi_organiu
6. Лупенко Ю. О. Пріоритетні напрями інноваційної діяльності в аграрній сфері України. *Економіка АПК*. 2014. № 12. С. 5-11.
7. Мельник Т. М., Головачова О. С. Оцінка державної підтримки аграрного сектору України. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2013. № 3. С. 169-184.
8. Основні показники зовнішньої торгівлі України. URL : http://ucab.ua/ua/doing_agribusiness/zovnishni_rinki/osnovni_pokazniki_zovnishnoi_torgivli_ukraini.
9. Панухник О. В. Напрями та шляхи трансформації державної підтримки суб'єктів аграрної сфери України. *Актуальні проблеми інноваційної економіки*. 2017. № 1. С. 5-10.
10. Підтримка аграріїв. URL : http://minagro.gov.ua/uk/support_apk.
11. Про державну підтримку сільського господарства України : Закон України. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1877-15>.
12. Проект Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2021 року. URL : <http://minagro.gov.ua/apk?nid=24198ю>
13. Сільське господарство України за 2017 рік. Статистичний збірник URL : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/09/zb_sq2017.pdf.
14. Стан фінансування програм підтримки АПК. URL : http://minagro.gov.ua/uk/support_apk?tid_hierachy=1418.

Збалансований розвиток аграрного сектору економіки на перспективу повинен передбачати вирішення економічних, соціальних та екологічних проблем. Найперспективнішими формами виробництва України при цьому є розвиток малих і середніх суб'єктів господарювання. Для їх ефективного функціонування, підвищення конкурентоспроможності державна підтримка стала об'єктивною необхідністю.

Звідси можна стверджувати, що основними адресатами державних програм підтримки мають стати малі і середні сільськогосподарські товаровиробники, сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи та кооперативні об'єднання, які є селозберігаючими суб'єктами в сільській місцевості. Адже в такому випадку існує особиста зацікавленість фермера або членів кооперативу у подальшому розвитку як власного бізнесу, так і території, де вони мешкають.

References

1. Dibrova, A.D. (2009). Teoretyko-metodolohichni zasady derzhavnoi pidtrymky silskoho hospodarstva Ukrainy [Theoretical and methodological principles of state support to agriculture in Ukraine]. *Natsionalnyi visnyk NUBiP Ukrainy*, 142, pp. 19-24 [In Ukrainian].
2. Kak zhivetsja fermeru v Evrope? Lgoty, kredyty i novye rynki [How does a farmer live in Europe? Benefits, loans and new markets]. (n.d.). Retrieved from: <https://www.ukrinform.ru/rubric-economy/2320982-kak-zivetsa-fermeru-v-evrope-lgoty-kredity-i-novye-rynki.html> [In Russian].
3. Kvasha, S.M. & Holomsha, N.Ye. (2006). Konkurentospromozhnist vitshyznianoї silskohospodarskoї produktsii na svitovomu ahrarnomu rynku [Competitiveness of domestic agricultural products in the global agricultural market]. *Ekonomika APK*, 5, pp. 99-104 [In Ukrainian].
4. Kovalenko, O.Yu. (2013). Derzhavne rehuliuвання silskohospodarskoho vyrobnytstva [State regulation of agricultural production]. *Efektivna ekonomika*, 2. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_2_40 [In Ukrainian].
5. Kontroluiuchi orhany [Control authorities]. (n.d.). Retrieved from: http://ucab.ua/ua/doing_agribusiness/umovi_vedennya_agrobiznesu/kontrolyuyuchi_organiu [In Ukrainian].
6. Lupenko, Yu.O. (2014). Priorytetni napriamy innovatsiinoї diialnosti v ahrarnii sferi Ukrainy [Priority directions of innovation activity in the agrarian sector of Ukraine]. *Ekonomika APK*, 12, pp. 5-11 [In Ukrainian].
7. Melnyk, T.M. & Holovachova, O.S. (2013). Otsinka derzhavnoi pidtrymky ahrarnoho sektoru Ukrainy [Estimation of state support of the agrarian sector of Ukraine]. *Marketynh i menedzhment innovatsii*, 3, pp. 169-184 [In Ukrainian].
8. Osnovni pokaznyky zovnishnoi torhivli Ukrainy [Main indicators of Ukraine's foreign trade]. (n.d.). Retrieved from: http://ucab.ua/ua/doing_agribusiness/zovnishni_rinki/osnovni_pokazniki_zovnishnoi_torgivli_ukraini [In Ukrainian].
9. Panukhnyk, O.V. (2017). Napriamy ta shliakhy transformatsii derzhavnoi pidtrymky sub'iektiv ahrarnoi sfery Ukrainy [Directions and ways of transformation of state support of subjects of agrarian sphere of Ukraine]. *Aktualni problemy innovatsiinoї ekonomiky*, 1, pp. 5-10 [In Ukrainian].
10. Pidtrymka ahrariiv [Support of agrarians]. (n.d.). Retrieved from: http://minagro.gov.ua/uk/support_apk [In Ukrainian].

11. Pro derzhavnu pidtrymku silskoho hospodarstva Ukrainy : Zakon Ukrainy [On state support to the agriculture in Ukraine: Law of Ukraine]. Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1877-15> [In Ukrainian].
12. Proekt Derzhavnoi tsilovoi prohramy rozvytku ahrarynoho sektoru ekonomiky na period do 2021 roku [Draft state target program for development of the agrarian sector for the period up to 2021]. Retrieved from: <http://minagro.gov.ua/apk?nid=24198iu> [In Ukrainian].
13. Silske hospodarstvo Ukrainy za 2017 rik: statystychnyi zbirnyk [Agriculture of Ukraine for 2017: statistical digest]. Retrieved from: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/09/zb_sg2017_pdf [In Ukrainian].
14. Stan finansuvannia prohram pidtrymky APK [State of financing of agricultural support programs]. (n.d.). Retrieved from: http://minagro.gov.ua/uk/support_apk?tid_hierachy=1418 [In Ukrainian].

Ilichuk O.M. State support of agriculture in Ukraine

The purpose of the article is to justify necessity and main directions of state support of the agricultural sector in Ukraine.

Research methods. In the research process were used the following scientific methods: monographic method for evaluating the level of state support for agricultural producers in Ukraine; synthesis and analysis for determining characteristics and trends of the agrarian sector of the Ukrainian economy.

Research results. Theoretical and methodological principles and features of state support of agricultural economy of Ukraine were determined. Main directions for formation of the state policy of the agrarian sector were analysed. Forms and methods of this support were established. Prospects for increasing competitiveness of agricultural producers were determined. Taking into account globalization of the economy and deepening of the European integration, objective necessity for state support of small and medium-sized agricultural producers was substantiated in order to increase their competitiveness.

Elements of scientific novelty. Theoretical positions of state support to the agrarian sector gained further development, and their relevance and orientation were substantiated. Reorientation of state policy in agriculture from business to social and business, through support of small and medium-sized producers in the countryside, was substantiated.

Practical significance. Researched theoretical and practical positions constitute a methodological basis for formation of state policy in the agricultural sector. Tabl.: 2. Figs.: 1. Refs.: 14.

Keywords: state policy in the agriculture of Ukraine; state support; agriculture; balanced development; economic, social and ecological efficiency.

Ilichuk Olena Mykolaivna - senior lecturer of the department of entrepreneurship and agribusiness organization, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (15, Heroiv Oborony st., Kyiv)
E-mail: organizing_chair@nubip.edu.ua

Ильчук Е.Н. Государственная поддержка сельского хозяйства в Украине

Цель статьи - обосновать необходимость и основные направления государственной поддержки в Украине.

Методика исследования. В процессе исследования использованы монографический метод познания для проведения оценки уровня государственной поддержки сельскохозяйственных товаропроизводителей Украины; методы синтеза и анализа для определения характерных особенностей и тенденций развития аграрного сектора экономики.

Результаты исследования. Определены теоретико-методические основы и особенности государственной поддержки сельского хозяйства Украины. Проанализированы основные направления формирования государственной политики аграрной отрасли. Установлены формы и методы этой поддержки. Учитывая глобализацию экономики и углубление евроинтеграции, обоснована объективная необходимость государственной поддержки небольших и средних сельскохозяйственных производителей с целью повышения их конкурентоспособности.

Элементы научной новизны. Получили дальнейшее развитие теоретические положения государственной поддержки аграрного сектора, обоснованы их актуальность и направленность. Обоснована переориентация государственной политики в сельском хозяйстве с бизнеса на социально ориентированное предпринимательство, через поддержку небольших и средних товаропроизводителей на селе.

Практическая значимость. Рассмотрены теоретико-практические положения составляют методологическую базу для формирования государственной политики в отрасли сельского хозяйства. Табл. : 2. Илл. : 1. Библиогр. : 14.

Ключевые слова: государственная политика в сельском хозяйстве Украины; государственная поддержка; сельское хозяйство; сбалансированное развитие; экономическая, социальная и экологическая эффективность.

Ильчук Елена Николаевна - старший преподаватель кафедры предпринимательства и организации агробизнеса, Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины (г. Киев, ул. Героев Обороны, 15)
E-mail: organizing_chair@nubip.edu.ua

Стаття надійшла до редакції 12.02.2019 р.

Фахове рецензування: 16.02.2019 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Ильчук О. М. Державна підтримка сільського господарства в Україні. *Економіка АПК*. 2019. № 2. С. 93 — 98.

* * *